

● erfgoedparels ename

erfgoedprokkels ●

● erfgoedparels ename

Langs Enaamse erfgoedparels

Ename, een Scheldedorp in de schaduw van Oudenaarde, ligt neergevlid aan de voet van de Katteberg in de Vlaamse Ardennen. Deze wandeling van ongeveer 2,5 km langs authentieke erfgoedparels onthult ruim duizend jaar geschiedenis.

Dit is ook de plek waar erfgoed leeft, ademt en vooruit kijkt naar de toekomst. Want behalve een wonderlijk venster op het verleden is Ename een dynamisch centrum waar erfgoedwerkers zich iedere dag inzetten voor bewaring, onderzoek en publiekswerking.

Erfgoedwandering

De erfgoedwandering start in het **Erfgoedcentrum (1)**, de poort tot elk bezoek aan het historische Ename en één van de toegangen naar het Landschapspark Vlaamse Ardennen.

Voor het Erfgoedcentrum staat Eitzo, een opvallende, gele sculptuur van **Nick Ervinck (2)**. De kunstenaar vond inspiratie voor het beeld in motieven van behangpapier uit grootmoeders tijd.

Erfgoedcentrum Ename

Depot

Erfgoedzorg en Ename, een match

In de zomer van 2024 heropende Erfgoedzorg Ename met een wervelende, interactieve tentoonstelling over de zorg voor onroerend erfgoed, archeologie, landschappelijk erfgoed, wetenschappelijk onderzoek en over het fantastische verhaal van Ename, verteld door de vele archeologische sporen en historische bronnen. De expo loopt ook langs het Erfgoeddepot, waar collectiebeheerders erfgoed registreren, behandelen, verpakken en bestuderen.

Vanuit het depot sturen ze het bomenproject aan: enten van bedreigde erfgoedbomen worden opgekweekt om zo het DNA van oude boomsoorten te vrijwaren. Erfgoedzorg Ename organiseert hier familieactiviteiten, tentoonstellingen, educatief aanbod voor schoolgroepen, lezingen en workshops. Snuf zeker de sfeer even op in het erfgoedcafé na deze wandeling!

Een lokale geschiedenis met internationale allures

Het verhaal van Ename begint op de rechteroever van de Schelde, die vanaf 925 tot omstreeks 1050 de grens vormde tussen het Franse koninkrijk en het Duitse keizerrijk. Samen met Nederename vormde het een uitgestrekt vroegmiddeleeuws domein, *Ehinham*. De naam betekent 'uitspringend landgedeelte in het overstromingsgebied van een rivier'. De lottbestemming van *Ehinham* met hoeses, weiden, kouters en bos en een kleine woonkern rond de Sint-Vedastuskerk, veranderde plots totaal door een huwelijk onder topadel. Gravin Mathilde Billung behoorde tot de Saksische hoge adel van het Duitse Rijk. Na de dood van haar eerste man, de Vlaamse graaf Boudewijn III, hertrouwde ze rond 962–963 met graaf Godfried, stamvader van het keizersgetrouwe huis van Ardenne-Verdun, een van de machtigste adellijke clans aan de westgrens van het rijk. De Duitse keizer Otto I schonk Mathilde het domein *Ehinham*: de start van een prestigieus militair, economisch, politiek en religieus bolwerk. Samen met Antwerpen en Valenciennes verdedigde Ename de westelijke grens van het Duitse Rijk tegen de Vlaamse graaf aan de overzijde van de Schelde.

Archeopark (3), erfgoed met een toekomst

Langs het terras van het Erfgoedcentrum kom je in het Archeopark met onder andere de archeologische site met muurresten van de Sint-Salvatorabdij. De abdij werd hier opgetrokken na de ontmanteling van de burcht.

De burcht (4) ... een uitdaging

De burcht situeerde zich verderop, ter hoogte van de brug en de spoorweg. Archeologische opgravingen hebben de omvang van de site in kaart gebracht, maar je kan er geen sporen meer van zien.

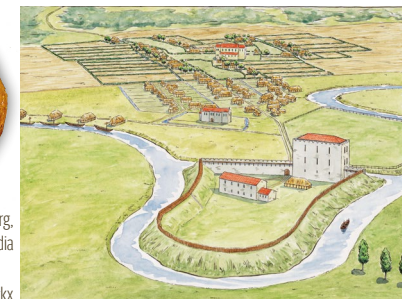
Markgraaf Herman van Verdun, zoon van Godfried en Mathilde en trouw aan de Duitse keizer, realiseerde eind 10de- begin 11de eeuw een prestigieus bouwprogramma in Ename. Hij vernieuwde de versterking van zijn vader, opgericht binnen een Scheldemeander. Zo bouwde hij er een indrukwekkende donjon in Doornikse steen, met binnenafmetingen van 10 op 27 meter en muren van 3 tot 4,4 meter dik. Daarnaast verrees een prestigieuze residentie met een zaal van 10 op 40 meter en een Onze-Lieve-Vrouwekapel. Hier vonden officiële ontvangsten plaats, werden bestuurszaken afgehandeld en werd recht gesproken. Kanunniken bedienden de bidplaats.

In de schaduw van de burcht ontwikkelde zich een bloeiende handelsnederzetting met tolrecht, een haven, een markt en andere bedrijvigheden. De graaf richtte er twee kerken op, respectievelijk toegewijd aan Sint-Salvator en Sint-Laurentius. De burcht, hoe sterk die ook was, zou het niet halen tegen de uitbreidingsdrang van de Vlaamse graven. Halverwege de 11de eeuw viel Ename definitief in handen van Boudewijn V en werd het markgraafschap bij Vlaanderen ingelijfd. De start van een nieuw hoofdstuk.

Otto I, Keizerszegel (966), Magdeburg, Landeshauptarchiv Sachsen-Anhalt © Wikimedia

Illustratie burcht © Peter Sackx

De Sint-Salvatorabdij (5). Het werk van benedictijnermonniken

Om het gebied te demilitariseren, stichtte de Vlaamse graaf Boudewijn V in 1063 op de plaats van de vroegere versterking, een benedictijnenabdij. Atrechtse monniken namen hun intrek in wat er nog rechtstond aan gebouwen, zoals de grote zaal met de Onze-Lieve-Vrouwekapel. Ze verhuisden echter al in 1070 naar een nieuw kloosterpand dat werd aangebouwd tegen de nog door graaf Herman opgerichte Sint-Salvatorkerk en op de portus die intussen verdwenen was. De muurresten in het Archeopark tonen duidelijk het kloosterpand met een kruisgang rond het vierkante binnenhof.

In 1139 werd het oorspronkelijke zaalkerkje omgebouwd tot een grote kruisbasiliek. In de late middeleeuwen werd het hele klooster vergroot en uitgebreid met een ziekenzaal.

In de 14de en 15de eeuw liep de abdij zware schade op tijdens opstanden en oorlogen. Telkens volgde een heropleving, tot de godsdienstoorlogen in 1578, toen Gentse calvinisten de abdij verwoestten en het afbraakmateriaal gebruikten voor de verdediging van Oudenaarde. Omstreeks 1600 startte de heropbouw van de abdij en begon een lange bloeiperiode. Antonius De Loose, abt van de abdij vanaf 1657, bekroonde zijn abtskwartier met een beiaard van de Amsterdamse meesterklokkengieter Hemony. De bloeitijd duurde tot 1794 wanneer het Franse bewind de kloosters afschafte en het abdijcomplex opnieuw werd gebruikt als steengroeve. Alles wat overbleef, geraakte geleidelijk met grond bedekt.

Maquette abdij laatste bloeiperiode - tentoonstelling

A.L.J. Van de Walle - jaren 1940

Archeologie aan het woord

De eerste die Ename echt op de archeologische kaart zette, was prof. A.L.J. Van de Walle. Hij was in de jaren 1940 een ware pionier van de middeleeuwse archeologie in Vlaanderen. Als student architectuur aan Sint-Lucas te Gent, kon hij via een onderzoek van historische bronnen, kaarten en luchtfoto's de Eenaamse abdiijkerk en burcht lokaliseren. Hij ondernam van 1942 tot 1947 de eerste opgravingen en legde de funderingen vrij van zowel de markgrafelijke bidplaats als van de latere abdiijkerk, beide toegewijd aan Sint-Salvator. Wanneer steenbakkerij Van De Moortel gronduitgravingen uitvoerde in de Scheldebocht waarbinnen hij de versterking vermoedde, volgde hij de werken op de voet en slaagde hij erin om het grondplan van de ontvangstzaal met kapel vast te leggen. De burcht was gelokaliseerd!

A.L.J. Van de Walle legde zo de basis voor een lange opgravingscampagne door het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP) (nu: Agentschap Onroerend Erfgoed) o.l.v. Dirk Callebaut van 1982 tot 2006. Daarbij zijn markante delen van het markgrafelijke centrum en het bijna volledige grondplan van het latere abdijcomplex opgegraven. Verrassend was de ontdekking dat de huidige Sint-Laurentiuskerk in het dorpscentrum teruggaat tot de jaren 1000 en een van de best bewaarde vroeg-romaanse monumenten van ons land is. Het multidisciplinair onderzoeksproject van het IAP en de oprichting in 1998 van het Provinciaal Archeologisch Museum Ename (pam) deden het historische Ename in het Archeopark herleven in al zijn glorie.

Opgravingen campagne 1982-2006

Kromstaf van de abt

De kromstaf van de abt: een Vlaams topstuk!
De kromstaf van Ename, een abtsstaf, wordt beschouwd als een zeldzaam voorbeeld van romaanse ivoorsnijkunst uit het Scheldebekken, een kunstvorm die voor deze periode immers vooral gekend is van Duitsland en Lotharingen. Het ivoren bovineinde werd in 1995 opgegraven in een van de kapellen van de Sint-Salvatorkerk op de abdijsite van Ename. Deze ivoren krul dateert van rond 1175. Uit die periode bestaan vrijwel geen kromstaven met een dergelijk uitgebreide iconografie en al helemaal niet in Vlaanderen. Deze ivoren kromstaf bezit een ijkwaarde omdat hij in context gevonden werd en de geschiedenis van de Sint-Salvatorabdij goed gedocumenteerd is. Het zeer fijne snijwerk geeft het ook een bijzondere artistieke waarde. In 2013 werd het kunstwerk opgenomen op de Vlaamse Topstukkenlijst. Vandaag is het te bewonderen in de tentoonstelling.

De groentetuinen van abt De Loose (6)

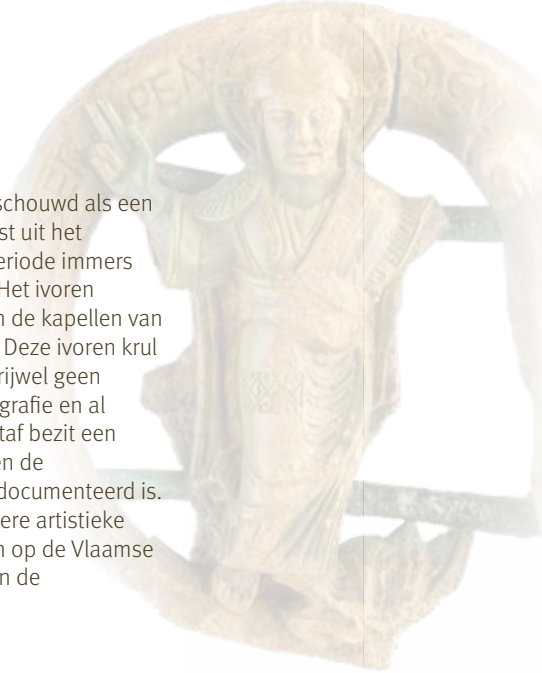
Abt De Loose was een ware monnik-manager. Dat weten we uit zijn geschriften, waarin hij de regels van de abdij minutieus neerpende. Hij liet de abdijs tuinen aanleggen. In 2017 realiseerde het provinciebestuur de heraanleg van de 17de-eeuwse groentetuinen, meer dan een halve hectare groot. De monniken kweekten hun groenten en kruiden zelf. Naast graansoorten vermeldt abt De Loose ook cichorei, ajuin, kool, bloemkool, wortel, postelein, roomse groene boontjes en pastinaak. Maar ook komkommer, Spaanse peper, venkel en dragon die ze inmaakten als winterprovisie. Rapen, bonen en erwten werden als voedergewas gekweekt, maar ook gegeten.

Bijzonder is dat de inwoners van Ename de groentetuinen van weleer opnieuw tot leven brengen. Door samen te tuinieren ontstaat een nieuwe sociale dynamiek in het dorp. Het kweken van vergeten en oude groenten en het gebruik van middeleeuwse teelttechnieken wordt gestimuleerd, met veel respect voor de historische site.

Sfeerbeelden van de tuin

Ga langs de Sint-Salvatorstraat richting dorp en steek de Martijn Van Torhoutstraat (N46) over naar het Enameplein.

Een groen dorpsplein vol historische charme

Het **Enameplein (7)** was aanvankelijk één grote dries gevormd door het huidige plein met de Lijnwaadmarkt, voorbij het Huis Beernaert, en werd omstreeks 1576 nog aangeduid als respectievelijk *den grooten ende cleynen driessche*. Een dries was een gemeenschappelijke drenkplaats en verzamelplaats voor vee bij nacht. In de 15de eeuw was het plein omheind en van hekken voorzien met een drinkpoel op de plaats van het Huis Beernaert.

Behalve als dries, was het plein ook gedurende eeuwen in gebruik als marktplaats voor een regionaal belangrijke jaarmarkt, die later uitgroeide tot de *Feeste t'Ename*. Deze jaarmarkt vindt plaats rond 10 augustus, de feestdag van Sint-Laurentius, patroonheilige van de kerk en wordt voor het eerst vermeld in 1154. Waarschijnlijk is de traditie nog ouder en begint ze in de 11de eeuw. Daarmee is ze een van de oudste jaarmarkten in de Nederlanden. De benamingen Lijnwaadmarkt en Paardenmarktstraat aan de zuidzijde refereren nog aan de vroegere jaarmarktfunctie van het Enameplein.

De regelmatige, rechthoekige vorm van het plein is omstreeks het midden van de 17de eeuw ontstaan, bij het rechtekken van het plein. Het grasplein dateert uit de 2de helft van de 18de eeuw. De oorspronkelijke lindes werden omstreeks 1908 vervangen door de huidige platanen.

Op het plein staan enkele hardstenen monumenten. De **schandpaal (8)** stond vroeger dicht tegen de weg Aalst-Oudenaarde en was omringd door een hek. Dit exemplaar is waarschijnlijk van 18de-eeuwse makelij, maar de schandpaal wordt op oudere kaarten op ongeveer dezelfde plaats aangeduid.

Schandpaal nu en toen

Sfeerbeeld Enameplein

erfgoedparels ename

Postkaart Huis Beernaert, eind 19de eeuw

Van de openbare **waterpomp (9)** midden op het Enameplein is het pompomhulsel en een achtkantig waterbekken bewaard. De zwengelarm en de waterspuwer ontbreken. De korte, obeliskvormige **pijler (10)** is in 1986 opgegraven en is vermoedelijk een restant van de monumentale dorpspomp die in de periode van de vernieuwde aanleg van het plein is opgericht.

Het **marktkruis (11)** ter hoogte van de kerkhofingang, dateert van 1778 ter vervanging van het vroegere marktkruis dat op dezelfde plaats stond. Aan het kruis riep men tot het einde van de 18de eeuw officiële mededelingen af, zoals de afkondiging van het jaarmarktreglement en juridische vonnissen.

Huis Beernaert (12), 25 jaar thuis van pam Ename

Dit is een markant gebouw dat de oorspronkelijke dries in twee deelt. Het staat deels op de site van een grote hofstede, het *Hof Horie* genaamd. Het huidige L-vormige complex bestaat uit een vroeg 19de-eeuws woongedeelte, met in het verlengde een lager industrieel gebouw dat o.m. een weverij herbergde. Dwars hierop sluit het koetshuis aan. De twee oostelijke traveeën van de woning zijn in 1908 afgebroken om de straat te verbreden. In september 1998 opende hier het Provinciaal Archeologisch Museum (pam) Ename. Het toonde het relaas van 1000 jaar geschiedenis van een kleine gemeenschap aan de boorden van de Schelde. De collectie werd getoond in een context van levende geschiedenis: een lokaal verleden met internationale ambities. In december 2023 sloot het pam de deuren en verhuisde het team met de werking en de collectie naar het Erfgoedcentrum.

De Sint-Laurentiuskerk (13). Byzantium in Ename

Van het vroegere markgrafelijke centrum heeft er maar één monument de tijd overleefd, de Sint-Laurentiuskerk die nu nog het dorpscentrum domineert. Bouwkundig en archeologisch onderzoek toont aan dat de originele kerk grotendeels bewaard is gebleven. Deze in een Europese context uitzonderlijke kerk kreeg een grondige restauratie in 2000–2002.

De kerk die markgraaf Herman van Verdun omstreeks 1000 oprichtte, is basilicaal van aanleg met een oost- en westkoor. Vooral de oostelijke koorpartij met zijn twee altaarverdiepingen en rijke lichtinval is opmerkelijk. Blinde bogen sieren de binnen- en buitenkant. Op het ogenblik dat graaf Herman de kerk bouwde, was Ename op zijn hoogtepunt. De trouw aan het keizerlijk huis werd vertaald in het bouwprogramma van de kerk. De twee koren doen denken aan grote rijkskerken zoals in Hildesheim en Keulen, de blinde bogen aan bouwwerken in Ravenna, de ankerplaats van de Ottoonse keizers in Italië. Ook de patroonheilige, Sint-Laurentius, een van de lievelingsheiligen van keizer Otto I, verwijst naar het rijksgezag.

Wat het oorspronkelijke interieur van de kerk een absolute meerwaarde geeft, zijn muurschilderingen uitgevoerd in Byzantijnse stijl. De meest opmerkelijke is de schitterende *Majestas Domini* boven het oostelijke koor. De Christus in Majesteit is gedeeltelijk in frescotechniek uitgevoerd. Voor de prachtige lazurblauwe achtergrond gebruikte men lapis lazuli, misschien aangevoerd vanuit Centraal-Azië. In contrast met de heldere middenbeuk is er in de zijbeuken nog meubilair uit de baroktijd overgebleven, dat de sfeer van latere aanpassingen oproept. Meer informatie is te lezen op het tijdsvenster bij het westkoor.

Aanpalend aan de kerk en het kerkhof ligt de **pastorie (14)**. Ze dateert van 1690 en kreeg een tweede bouwlaag in 1768, zoals je kan aflezen op twee gevelstenen.

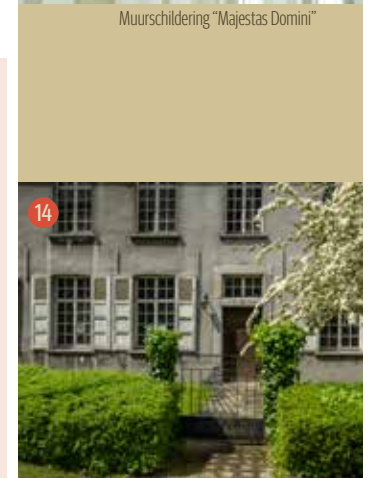
Ga via de Paardenmarktstraat naar de Wallestraat. De begraafplaats situeert zich links.

Herbegraven skeletten (15)

Tussen 2000 en 2002 werd de binnenruimte van de kerk archeologisch onderzocht. Daarbij zijn stoffelijke resten van meer dan 200 mensen aangetroffen, begraven tussen de 12de en de 18de eeuw. Een deel van deze menselijke resten is niet meer bruikbaar voor wetenschappelijk onderzoek. Daarom en omdat ze veel kostbare depot-ruimte innamen, zijn deze menselijke resten in 2019 na een korte plechtigheid opnieuw begraven op het kerkhof in de Wallestraat, even verderop. Een gedenksteen wijst hun rustplaats aan.

Muurschildering "Majestas Domini"

16

Huis Beaucarne

Keer nu terug langs de Beaucarnestraat richting Martijn van Torhoutstraat (N46).

Huis Beaucarne (16)

De meeste huizen rond dit plein dateren oorspronkelijk uit de 18de eeuw. Sommige woningen zijn intact bewaard, zoals het **Huis Beaucarne** aan de Beaucarnestraat 9. Jacques Beaucarne (1711–1780) werkte als ‘ontvanger der provinciale rechten’ in de abdij en kocht de woning in 1748. De adellijke familie bleef er generaties lang wonen, tot vandaag. De Beaucarnes leverden vanaf 1750 tot in de eerste helft van de 20ste eeuw de Enaamse burgemeesters.

De gevel doet het niet vermoeden, maar binnen pronken schitterende, historische interieurs met zeldzame collecties en objecten, onder meer afkomstig uit de abdij. De prachtige tuin met een indrukwekkende moerascypres en een unieke serre won in 2021 de provinciale erfgoedprijs voor landschap en houtig erfgoed. Een bezoek meer dan waard!

Verlaat nu het Enameplein, steek de Martijn van Torhoutstraat (N46) over en neem de Sint-Salvatorstraat naar het Archeopark.

Op het wandel- en fietspad passeer je langs de tientallen meters lange **abdijmuur** (17) die in 2023–2024 gerestaureerd is. In de opnieuw aangelegde historische ‘Lange Gracht’ (18) kweekten de monniken vroeger karpers en paling voor eigen gebruik.

Droom nog even weg van de uitgestrektheid van het vroegere abdijsgebied en wandel gerust langs de historische fruitbomen die aangeplant zijn op de plaats van de vroegere abdijsboomgaard.

Excursie: Bos t'Ename. Enames groene geheugen (19)

Het Bos t'Ename is een 185 ha groot natuurgebied dat historisch met Ename is verbonden. Het heeft een uitzonderlijke historisch-ecologische, natuurwetenschappelijke en esthetische waarde, en behoort tot een van de best bestudeerde bosgebieden in Europa. Er zijn archeologische resten gevonden uit de prehistorie en uit de Romeinse tijd. Het bos was in de middeleeuwen economisch belangrijk en werd ontgonnen voor het hout dat diende als energiebron en bouw materiaal. De monniken van de abdij hadden de bosrestanten op de steile rand van de Scheldevallei fors uitgebreid. Dit deden ze om de plaatselijke houtschaarste in de 11de en 12de eeuw tegen te gaan. In de weiden aan de rand van het bos maakten ze een konijnenberg, een kunstmatige ophoging waar konijnen konden kweken. Die werden dan met fretten uit hun gangen gejaagd en gevangen voor het vlees en het bont. De konijnenberg is nog te zien in het landschap.

Het natuurlijke karakter van het bos wordt sinds vele jaren hersteld. De gronden die nog geen bos zijn (weiland of akkerland) worden gebruikt voor spontane bosvorming. Oost-Vlaamse roodbonte runderen en paarden grazen er het jaar rond. Hun aantallen worden beperkt zodat bomen en struiken zich kunnen uitzaaien en standhouden.

Bos t'Ename

Het bos ligt op wandelafstand van het dorp en is gedeeltelijk opengesteld voor het publiek met educatieve, bewegwijzerde wandelroutes.

Colofon

Beleidsverantwoordelijke: An Vervliet, gedeputeerde

Dienst Erfgoed & Erfgoedsites · dienst Erfgoed · Erfgoedsite Ename
Anneke Lippens, directeur
Jo Rombouts, diensthoofd
Stani Vandecatsye, coördinator Erfgoedsite Ename
Marie-Claire Van der Donckt, conservator Erfgoedsite Ename
Nele De Cocker, coördinatie

Brontekst: Marga Bonte, Dirk Callebaut, Dominique De Vos,
Marie-Claire Van der Donckt, Jo Rombouts
Herziene editie: Els Otte
Fotografie: Toon Coussement, Maurice Cornelis, Marie-Claire
Van der Donckt, Dirk Callebaut, Tom Willocq en Bart Heirweg
Grafische vormgeving: Ann Huyghe, directie Erfgoed &
Erfgoedsites
Druk: Drukkerij De Riemaecker Printing, Nukerke

D/2024/1933/9

Praktisch

Parkeren van de auto is mogelijk op de parking in de Lotharingenstraat, rechtover het Erfgoedcentrum. Fietsen kunnen geplaatst worden in de fietsenstalling voor het Erfgoedcentrum.

Erfgoedsite Ename
Lotharingenstraat 1 · 9700 Oudenaarde-Ename
+32 (0)55 30 03 44 · erfgoedsite.ename@oost-Vlaanderen.be
De openingsuren van het Erfgoedcentrum, het Archeopark en het Erfgoedcafé zijn te raadplegen op de website.
www.erfgoedsiteEname.be
www.facebook.com/erfgoedsiteEname

Huis Beaucarne
www.huisbeaucarne.be · info@huisbeaucarne.be

Bos t'Ename
www.natuurpunt.be/natuurgebied/bos-t-ename

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels